

mologioinnissa on otettu huomioon myös sanojen merkitys, joka voi tehdä äänneellisesti mahdollisen yhdistelmän epävarmaksi, vrt. esim. *vihta* ja *viihtyä* -sanojen alkuperästä esitettyjä käsityksiä. Äännerakenteen ja merkityksen kehitykseen on ollut vielä suhteutettava johto-opilliset kriteerit; niinpä esim. *vennä*-sanue on äänneellisesti ja merkitykseltään lähellä *venyä*-sanuetta, mutta johto-opillinen suhde on epänormaali. Teoksen lukijoita miellyttäne se, että käsiteltävästä sanasta aiemmin esitetyt eräät käsitykset on todettu epätodennäköisiksi tavallisesti selvästi perustellen.

Etymologisen sanakirjan tekijöiden työtä ei varmaankaan ole ollut omiaan helpottamaan se, että jotkin sanat voivat olla moneltakin taholta lähtöisin, vrt. esim. *vekseli* ja *vierre*. Sanakirjan merkitystä lisää se tarkkuus, jolla sukukieltenkin sanojen alkuperää on voitu analysoida, kuten juuri *vekseli*-artikkelissa: suom. < ruots., karj.-aun. < ven., vatj. < vir. tai ven., vir. < saks., samaten sub *verski*: suom. < ruots., vatj. < suom., vir. < keskialas. On myös todettu tapauksia, joissa samasta lähteestä on lainattu eri aikoina, esim. *veisu* ja *viisu* < ruots. *visa* tai *viehka* ja mm. veps. *veh*, ink. *veha* < ven. *veha*. Joskus taas sana voi olla osittain eri tahoilta peräisin, vrt. *veranta* < ruots., ven.

Etymologisen sanakirjan pisimmät, 3—5-palstaiset artikkelit on kirjoitettu keskeisistä sanoista kuten seuraava luettelo osoittaa: *selkä, silmä, suu, sydän, syödä, tehdä, toinen, tuli, tulla, tuntea, tämä, ulko, umpi, uusi, valkea, valvoa, vanha, veri, vesi, vetää, vuosi, yksi, ylä*- jne. Tällaiset sana-artikkelit ovat omiaan korostamaan koko teoksen keskeistä merkitystä. Suomen kielen etymologisen sanakirjan valmistuminen on kansallinen merkkitapaus. Kalevala, Nykysuomen sanakirja, SKES — siinä suomalaisen identiteetin käsitteet.

Seppo Suhonen

Virolaisen nimistön rakenne ja kehitys

VALDEK PALL *Põhja-Tartumaa kohanimed II*. Tallinn 1977. 327 s.

Tämän vuosikymmenen nimistöntutkimus on olennaisesti lingvistikalta osaltaan ollut paljolti pyrkimystä nimistön systeemiluonteeseen selvittelyyn. Yksittäisten nimien tulkintaan tarvitaan usein aiempaa varmempaa pohjaa, jonkinlaista onomastista kielioppia eli »nimioppia», kuten jo A. V. Forsman sitä enteilevästi nimitti. Tutkimustavoitteiden uudenaiseen painottumiseen ovat tietysti vaikuttaneet lingvistiikan uudemmat suunnat sekä tutkimusaineistojen — erilaisten nimiarkistojen — täydentyminen.

Paikannimien rakennetta ja asiataustaa on kyllä jo aiemminkin kartoitettu erilaisen aluemonografioiden avulla. Jos tavoitteena on ollut koko paikannimistön analyysi, nimien paljous on yleensä pakottanut rajaamaan tutkimusalueen enintään meikäläisen pitäjän kokoiseksi. Laajempiakin tutkimuksia, jopa koko kielialueen kattavia, on kyllä tehty, mutta se on edellyttänyt vuorostaan aineiston rajausta. Usein olennaisempaa kuin laajuus on kuitenkin tarkastelutapa.

Valdek Pallin tutkimus Pohjois-Tartoon paikkannimistöä on yksi mittavimmista koko itämerensuomalaista kieli-alueenkin ajatellen. Se on kaksiosainen, mutta koska 1969 ilmestynyt aineisto-osa on jo esitelty Virittäjän numerossa 1/1970, tarkastelen tässä vain jälkimmäistä, 1975 ansiokkaana väitöskirjana hyväksyttyä tutkimusta.

Pohjois-Tartonmaaksi nimetty alue käsittää seitsemän pitäjää Peipsin länsipuolella. Tämän alueen n. 27 000 paikannimestä on aineisto-osassa selvitelty keskeisintä ja usein myös vanhinta osaa, n. 3 600:aa nimeä. Tutkimuksen toinen osa on selkeästi rakennettu synteesi tämän analyysin tuloksista. Pääosikoiden mukaan mainittuna siinä käsitellään paikan-

nimien äänteellistä kehitystä, niiden rakennetta, nimeämisperusteita, nimikerrostumia ja samanlajisten paikkojen nimiä ryhmittäin, nimien levikkejä sekä paikannimistöä asutushistoriallisena lähdeaineistona.

Aluemonografioista paljastuva kuva nimistösystemeistä riippuu siis paljon siitä, millaisista näkökulmista aineistoa tarkastellaan. Valdek Pall on ollut tästä hyvin selvillä, sillä hän päättää tutkimuksensa johdannon näin: »Jos kielestämme olisivat säilyneet vain paikannimet, saisimme niistä eniten tietoa kielen foneettisesta puolesta, kylliksi paljon monista sanaston alueista ja johdosryhmistä, melko vähän morfologiasta sekä minimaalisesti syntaksista». Nimistön systemaattisen analyysin kannalta tämä merkitsee sitä, että se on helpointa fonologisella ja leksikaalisella tasolla, vaikeampaa morfologisella tasolla ja syntaktisten seikkojen osalta usein mahdotonta. Ymmärrettävänä seurauksena tästä nimistön syntaktinen analyysi on yleisesti jäänyt leksikaalis-morfologisen ryhmittelyn varjoon. Valdek Pallin tarkastelutapa on tässä suhteessa perinteisillä linjoilla muttei aivan perustelemattomasti: suuri osa aineistosta on juuri sellaista nimistöä, jossa nimenosien syntaktis-semanttisten suhteiden eli nimien asiaperusteiden selvittäminen jäisi paljolti arvailuksi. Muilla tasoina analyysi paljastaa nimistösystemin tyypilliset piirteet selkeästi ja tuloksissa on runsaasti uutta, suomalaisenkin tutkimuksen kannalta arvokasta tietoa virolaisesta nimistöstä.

Paikannimien äännekehitystä käsittelevä luku on parinkymmenen sivun laajuinen, ja keskeisin kysymys on tietysti se, missä määrin propristuneet ilmaukset seuraavat kielen yleistä kehitystä. Poikkeuksiahian on tunnetusti kahteen suuntaan: nimistöissä saattaa säilyä murteen aiempi kanta ja nimet voivat muuttua myös säännöttömästi. Kun nimien säännötön lyheneminen on virossa hyvin yleistä, tekijä on joutunut jo tutkimuksen aineisto-osaan sisältyvän etymologisen analyysin tueksi kokoamaan mahdollisimman runsaan

asiakirja-aineiston. Tältä pohjalta paljastuu, että arkaismeja on alueen nimistössä suhteellisen vähän mutta säännöttömiä muutoksia runsaasti ja että viimeksi mainitut eivät ole helposti systemoitavissa. Perusteltuahan on otaksua, että säännöttömyydestäkin laajemman aineiston valossa löytyy tiettyä yhdenmukaisuutta. Kiintoisa on esim. se huomio, että nimien jälkimmäinen elementti lyhenee säännöttömästi varsinkin silloin, kun se ei enää voi ilmaista paikan lajia. Esim. järven nimi *saadjärv* säilyy, mutta kylänimeksi siirtyneenä ja tällöin asussa *saadjärve* se voi lyhetä asuun *säDre*. Yhtenä syynä voisi kaiketi olla myös se, että tällaisissa nimissä topografitermi ei yleensä ole morfologisesti katsottuna nominatiivi.

Nimistön rakennetta selvittelevä luku on teoksen laajin (67 s.). Siinä käsitellään yksityiskohtaisesti erilaisia yhdysnimien ja yksiosaisien nimien tyyppejä, paikannimien perusmuotoja, nimissä esiintyviä suffikseja sekä eräitä ns. topoformantteja. Kun tutkimusaineisto on huomattavan laaja, synteisiä voidaan pitää melko hyvin koko virolaista nimisysteemiä edustavana, etenkin kun tärkeimmät alueelliset erityispiirteet tulevat tavalla tai toisella esiin. Esitys on myös ensimmäinen laatuaan virolaisen nimistön osalta. Huomattava yleisempi merkitys sillä on siksi, että kaikkia ims. paikannimistöjä voidaan hyvin tarkastella samalla tavoin; ovathan monet paikannimien rakennepiirteistä lähes onomastisia universaaleja.

Valdek Pallin käsitys paikannimien rakennetyypeistä on suurimmaksi osaksi sama kuin se, mihin suomalaisessakin onomastiikassa on päädytty. Näin ollen ainakin suomalaisen nimistöntutkijan kannalta kiintoisimpia ovat ne morfologiset piirteet, jotka suomalaisessa nimistöissä ovat suhteellisesti harvinaisempia. Monia tällaisia, esim. *-vere*, *-ste*, *-si* ja *-se* -loppuisia nimiä, käsitellään niin seikkaperäisesti, että tuloksilla on arvoa laajemmaltikin ims. nimistön tutkimuksessa. Erityisen perusteltua on nimistöissä esiintyvien johdinten ja johdosten selvittely eikä vähiten

siksi, että nimien loppuelementin säännötön lyheneminen on virossa johtanut hyvin moniin näennäisjohdoksiin. Hyvin meikäläiseenkin nimistöön sopivia huomioita ovat joidenkin johdosten esiintyminen vain propreina (esim. *Järvandus*, *Roogasmik*) ja johdostyyppien produktiivisuuden ajallis-paikallinen vaihtelu.

Nimeämisperusteita käsittelevässä luvussa (45 s.) nimenosia tarkastellaan — kuten edellä mainitsin — lähinnä leksikaaliselta kannalta. Synteesi on kuitenkin uudentyypinen ja antaa huomattavasti monipuolisemman kuvan nimien asiataustasta kuin aiemmat pääosin leksikaaliset luokittelut. Tämä johtunee siitä, että tekijä on hyvin johdonmukaisesti osannut pitää nimistön leksikaaliset piirteet ja nimelementtien syntaktis-semanttisen funktion erillään. Leksikaalinenkin analyysi voi sisältää melkoisesti tietoa nimien asiataustasta.

Valdek Pall selvittelee erikseen »determinanteja» (= lajia ilmaisevia perusosia) ja »attribuutteja» (= määrittäjiä). Ensin mainittujen osalta ei analyysin tasojen sekaantumisen vaaraa oikeastaan olekaan, koska determinanttien syntaktinen funktio primaareissa muodosteissa on sama. Niinpä tuloksena onkin selkeä, myös suomalaisen sanaston- ja nimistöntutkimuksen kannalta merkittävä esitys tutkimusalueen nimistön topografisesta sanastosta.

Tekijä perustelee tarkastelutapaansa lähinnä sillä, että määritteen valinta riippuu aika paljon perusosasta. Tämä on epäilemättä totta: nimeämissmallit ovat olennaisesti sidoksissa tarkoitteen lajiin. Määritteen selvittelyssä tämä aspekti ilmenee siten, että tiettyyn käsittepiiriin kuuluvien määritteen kombinoitumista eri perusosien kanssa selvitetään usein varsin laajasti. Muuten määritteen esittely seuraa lähinnä sellaista kielipiillistä luokittelua, jota on proprien ja appellatiivien osalta tarkennettu. Eri määritetyyppien asiataustasta esitetään monia hyviä huomioita.

Luvussa »Eri nimikerrostumat ja

-ryhmät» tarkastellaan asuttujen paikkojen nimiä (asulanimed = Siedlungsnamen), talonnimiä ja luontonimiä diakronisesta näkökulmasta. Asiakirjanimistön laadusta ja määrästä johtuu, että päähuomio kohdistuu asutusnimiin, erityisesti talonnimiin. Kylännimet on ensimmäisten esiintymiensä ajankohdan perusteella jaettu viiteen ja talonnimet neljään ikäryhmään. Ero vanhaan suomalaiseen systeemiin on usein melkoinen. Esim. *la/lä* -tyyppi ei ole ollut sillä tavoin produktiivi kuin Suomessa; asutusnimien selvin morfologinen tuntomerkki on niiden genetiivivartalaisuus. Kantana on vanhaan useimmiten ristimänimi tai lisänimi (*Antsu*, *Jaani-Antsu*, *Sepa-Antsu*, *Püttsepa*); vasta myöhemmin yleistyvät sellaiset, joiden kantana on sukunimi tai luontonimi (*Suitsu*, *Välja*, *Mustametsa*). Eri tyyppien alkuperää ja yleisyyttä eri aikoina selvitetään laajalti.

Luontonimien diakronian selvittelyyn ei aineisto tarjoa paljon mahdollisuuksia, sillä varhemmilta ajoilta on tietoja yleensä vain asutusnimiksi siirtyneistä luontonimistä. Katsaus onkin vain parin sivun laajuinen. Suunnilleen yhtä lyhyesti käsitellään luvun lopussa nimien vaihtumista ja häviämistä.

Nimityyppien levikkejä, jotka monissa aiemmissa tutkimuksissa ovat jääneet — osaksi aineiston puutteekin takia — melko pintapuolisten huomioiden varaan, käsitellään tässä työssä huomattavan laajasti (38 sivulla, joilla on 31 koko kieli-alueen kattavaa karttaa). Valdek Pall kiinnittää perustellusti huomiota siihen, että nimityyppien ja -elementtien levinänessä on paljon sellaista, mikä ei selity sanastohistorialliselta ja -maantieteelliseltä pohjalta; syitä on etsittävä myös kielenulkoisista tekijöistä. Tämä on totta, mutta ilmeisesti myös kielellisin perustein päästään uudenslaisiin tuloksiin, jos hyväksytään teoria mallien keskeisestä osuudesta nimenmuodostuksessa.

Levikkejä on selvitelty yleisten suffiksiaineisten ja tavallisten tai muuten kiintoisien leksikaalisten elementtien osalta. Kai-

kissa tapauksissa aineisto on täydennetty koko kielialueen kattavaksi. Materiaalin runsaus asettaa tällöin tietysti sen tarkastelulle omat rajansa, mutta esille saadaan toisaalta paljon sellaista, jota yksityisten nimien yksityiskohtainkaan selvittely ei aina paljasta. Tulosten esittely ei tässä ole mahdollista, mutta selvää tietysti on, että monet levikkikartoista ja niihin liittyvistä päätelmistä ovat Suomenkin nimistön selvittelyn kannalta arvokkaita (esim. *si-* ja *la-*loppuiset kylännimet, *soome-* ja *viru-*nimet, elementit *võhm(as)*, *paun*, *Ura-*, *Passi-*, *loim*, *-pere*, *-murd*).

Teoksen viimeisessä luvussa tarkastellaan synteesin tuloksia asutushistoriallisesta ja etnogeneettisestä näkökulmasta. Katsaus on suppeahko (12 s.), mutta se sisältää periaatteellisesti tärkeitä näkökohtia. Keskeisin niistä on se, että historiallisten päätelmien luotettavuus riippuu aivan olennaisesti aineiston onomastisen analyysin tasosta. Virolaisessa nimistössä tilanne on oikeastaan vielä hankalampi kuin suomalaisessa, koska nimien etymologiointi on niiden säännöttömän lyhenemisen yleisyyden takia varsin vaativaa ja koska varsinkin ns. mikrotoponymien tutkimus on vasta alussa. Tutkimusaineistosta tulevat tässä yhteydessä erityisesti esille kansallisuuteen, heimoon ja kotipaikkaan viittaavat nimielementit, venäläisperäinen nimistö, muutamat selvät siirrynnäiset ja eräiden topoformanttien levikki (esim. *-vere*, *-ste*, *-la*).

Tutkimuksen keskeisin sisältö on koottu sen lopussa oleviin venäjän- ja saksankielisiin referaatteihin (yhteensä 32 s.). Lisäksi teoksessa on monipuolinen hakemisto-osa (44 s.), jossa tosin on viitteet vain niihin numeroituihin kappaleisiin, joissa nimi, topoformantti / suffiksi, nimen jälkikomponentti tai siihen liittyvä muu appellatiivinen ilmaus mainitaan.

Laajoja aluemonografioita ilmestyy ims. kielialuetta käsittelevässä onomastisessa kirjallisuudessa melko harvoin. Synnä on osaksi tutkimuskapasiteetin vähyys mutta osaksi myös tutkimusten vaativuus. Jotta tulos olisi enemmän kuin hyvin järjestetty

aineisto, tutkijalta vaaditaan laajaa perehtyneisyyttä nimistöntutkimuksen teoriaan ja epäilemättä myös omia oivalluksia. Valdek Pallin monografia on tällainen, varsinkin virolaisen onomastiikan osalta paljon uutta sisältävä tutkimus. Sen tavoitteena ei ole vain tutkimusalueen nimistön etymologinen selvittely vaan sen rakenteen, alkuperän ja kehityksen kuvaus. Tulos luo pitävää perustaa tulevalle tutkimukselle, jota muuten juuri Valdek Pall Tallinnan Kielen ja Kirjallisuuden Instituutissa ohjailee. Systeemin selvittelyn kannalta erityisen antoisana pidän yleisimpien nimityyppien kuvausta tarkoiteryhmittäin. Tässä suhteessa kokonaiskuva kaippaa vielä täydennyksiä, sillä ns. mikrotoponymien osuus aineistossa on suhteellisen pieni; tietäkseni työ onkin jo aloitettu. Esitystavan selkeyden takia Valdek Pallin teos on miellyttävää luettavaa, ja tutkimuksen sisällöstä lienee jo selvinnyt se, ettei ainakaan ims. kielialueen nimistön kanssa tekemisiin joutuva tutkija voi jättää sitä lukematta.

Eero Kiviniemi